

Cserna János, Udvardy Cherna

(Zámoly, 1795. 01. 07. – Heves, 1890. 10. 25.)

Összeállította: Kovács Eleonóra

Földmérő mérnök, Fejér és Heves vármegye tiszteletbeli mérnöke, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Magyar nyelvű műszaki irodalmi munkássága, különösen a reformkor szellemében írt mezőgazdasági mérnöki kézikönyvei úttörő jelentőségűek. Magyar nyelven írt szakkönyveivel jelentősen hozzájárult az anyanyelvi szaknyelv kifejlődéséhez. Térképészeti munkássága mellett a szépirodalom és a népdalgyűjtés terén való működése is említést érdemel.

1795. január 7-én született Zámolyon, református nemesi családból. Cserna János szépapja, Cserna István II. Ferdinándtól kapta címeres nemeslevelét 1625. március 10-én. A nemességet Komárom vármegyében hirdették ki. Az utólag felvett Udvardy családnévből arra következtethetünk, hogy eredetileg a Komárom megyei Udvardon lakhatott a család. Cserna János nagyapja (a nemességszerző unokája) már Fejér megyében élt (1727). Cserna János Fejér vármegye – 1727-ben kiadott – bizonyáglevelével igazolta nemesi voltát Heves vármegyében 1829-ben. Az eredetileg református család hevesi ága katolikussá lett. Armálisuk Pest megye Levéltárában található. Címerük kék pajzsmezejében zöld alapon mancsában kardot tartó oroszlán látható.

Cserna János alsóbb iskoláit szülőhelyén, valamint Pápán, felsőfokú tanulmányait pedig Pesten a Mérnöki Intézetben (Institutum Geometricum) végezte.

Abban, hogy ő ilyenné lett, saját indíttatásán kívül egyik tanárának, Dugonics Andrásnak volt még igen nagy szerepe. Dugonics – II. József germanizáló önkényével dacolva – magyarul oktatott, s írt tankönyveket. Álljon itt egyetlen mondat annak érzékeltetésére, milyen nehézségekbe ütközött még ekkortájt ilyen témát magyarul oktatni: „A Földmérés (geometria) a huzamos mekkoraságnak a tudománya.”

1821-ben szerezte meg mérnöki oklevelét, s uradalmi mérnök lett gróf Eszterházy János Fejér megyei birtokán, Oszlopon. 1828-ban Heves megyébe, Egerbe költözött, itt az egri káptalan mérnöke lett. Uradalmi mérnökként Heves megyében báró Orczy László alkalmazta. Mind Fejér, mind Heves vármegye tiszteletbeli mérnöke volt.

Életében két jelentős munkát jelentetett meg, az egyiket Pesten, a másikat Kolozsvárott:

Regulamentum a felkelő nemesség számára. Pest, 1809. (Öt darab, műszótárral.)

A szolgálat s gyakorlás regulamentuma az erdélyi felkelő nemesség lovasságának számára. Kolozsvár, 1810.

1832. március 9-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. Mezőgazdasági és kertészeti érdeklődése és tevékenysége elismeréséül 1833-ban a frauendorfi Kertművelő Társaság tiszteletbeli tagjává választották. 1882-ben akadémiai tagságának 50. évfordulóján ünnepélyesen köszöntötték, ekkor jubileumi alapítványt tett az intézmény javára.

Első cikke a Tudományos Gyűjteményben jelent meg 1823-ban, ezt követően számos magyar folyóiratban és hírlapban jelentek írásai. Munkáinak bibliográfiája megtalálható Szinnyei József Repertórium III. kötetében, az Akadémiai Nép-

könyvben és Almanachban (1839, 1841–42, 1866), valamint Petrik bibliográfiájában. Ebben a következőket emelték ki:

1. *Gazdasági földmérő*, avagy együgyű és világos útmutatás arra, miképpen lehessen kiki a maga földjeinek inzellérje ... Székesfehérvár, 1825.
2. *Gazdasági vízmérő*, avagy együgyű és világos útmutatás arra, miképpen lehessen kiki a maga határában található vizekre nézve inzellér ... U. ott, 1827. Három rézm.
3. *Gazdasági regulatiók* tüköre a pallérozott mezei gazdaságnak kalauzul, a gazdasági könyveknek kulcsául ... Pest, 1828. (Ezen három munka első magyar munka volt e szakban).
4. *Pyrker Tunisiása*. Németből magyarítva ... Buda, 1839.

Kéziratban: Honi harmat. Zsebkönyv a nemzeti pallérozodásról 1827. 8-rét 40 levél. (A m. n. múzeumi kézirattárában).

A XIX. század első felében megjelentek az első magyar nyelvű szakkönyvek, amelyek a térképezést és a kartográfiát is tárgyalták, s főként a földrajz tanítását, illetve a földmérés oktatását szolgálták. Ezek sorában említhető Cserna János 1825-ben Székesfehérváron (Számmer Pál nyomtatásában) megjelent *Gazdasági Földmérő* című munkája is. A kötet a földmérést tárgyalja, de van sok térképészeti vonatkozása is, sőt a térképrajzolást is részletezi. Utóbbinak érdekessége, hogy a térképrajzolás legkorábbi magyar nyelvű leírását adja. Művének jelentősége számunkra elsősorban abban áll, hogy hírt ad a kartográfiával kapcsolatos fogalmak kialakulásának kezdetéről. Cserna könyvei a reformkor szellemében íródtak, s szerzőjük a magyar anyanyelvi műveltség fellendítését is céljának tekintette.

Cherna, mint uradalmi mérnök, hamar megtapasztalhatta a földnyilvántartás és a feltérképezettség hiányából fakadó elmaradottságot, s szomorú tanúja lehetett földbirtok határok miatti vitáknak, „fülemüle-pöröknek”. Ezek készítették a felvilágosult szellemben nevelődött mérnököt, hogy javítani, változtatni kell ezen az áldatlan helyzeten. Ezért hát megírta művét, mely kétszeresen is új volt, sőt forradalmi. Nemcsak, hogy magyarul írta meg, de a lehető legegyszerűbb formában, teljesen az alapról indulva tanítja olvasóit, a reményei szerint így a pereskedéseket elkerülő gazdákat.

Ebbéli szándékát tökéletesen mutatja a már fent idézett tankönyvének címe, mely szintén a korra jellemzően igen terjengős, szinte már egy rövid tartalomjegyzék:

GAZDASÁGI FÖLDMÉRŐ,

avagy: Együgyű és világos Útmutatás arra, miképpen lehessen kiki a' maga Földjének In'sellérje, mind azon drága Szerszámok nélkül, mellyekkel az In'sellérek élni szoktak. Átallyában minden Magyar Gazdáknak, Gazdatiszteknek, Kertészeknek és Erdészeknek; különösen pedig azoknak számokra, kik a' Mathesisben járatlanok lévén, a' Földmérést a' legegyszerűbb módon óhajtják megtanúlni.

Térképészeti munkássága a kartus-szerű címfelírás alkalmazása miatt is említést érdemel. A Heves Megyei Levéltárban 39 térképe maradt fenn. Ezek a legnagyobb számban magyar, kisebb számban német (2 db) és latin (1db) nyelvűek, s 1830 és 1847 között készültek. 1830-ban káptalani geometraként szignálta mun-

káit. 1838-tól országos hites (esküdt) mérnök. Térképezői tevékenységén túl gazdasági és kertészeti tudományos munkát is végzett. Kartográfiai munkálkodása során Heves megye északi és keleti területeit felvételezte. Kimagasló rajztehetségű térképész volt. Az 1837-ben készült térképén még csak a rá jellemző egyszerű ovális mezőben helyezi el a térképre vonatkozó információit. A téma kiemelésére különböző dekoratív betűtípusokat, többek között a Bodoni betűcsalád kövér betűit alkalmazta. Megjegyzendő – nem csak rá jellemző, de nála is megjelenik –, hogy a településnek vagy a területnek a neve, amelyet a térkép ábrázol, kissé háttérbe szorul a betűkkel történő kiemelés szempontjából, mint maga a „térkép” szó.

(Forrás: <http://mek.niif.hu/01900/01903/html/index2143.html>)

Nem csupán a reformkor szellemében megírt szakkönyveivel járult hozzá a szaktudományok, valamint a művelődés és műveltség, illetve az anyanyelv fejlesztéséhez. Olvasókörök alapítására, tanulásra és önművelésre buzdított másokat is. 1838-ban a Héti Lapok Műtudomány és Egyéb Hasznos Ismeretek Terjesztésére című egeri hetilapban mesterlegények önművelése végett javasolja a céhek helyiségeiben működő olvasókörök felállítását, ahol könyvek, folyóiratok és hírlapok szolgálnák önképzésük, művelődésük ügyét.

Sokoldalú személyiség volt. Nem csupán szakterülete és a vele rokon területek érdekelték, hanem érdeklődése egészen távoli tárgyakra is kiterjedt. Első népdalgyűjtőink egyikeként tarthatjuk számon. Kéziratban maradt népdalgyűjteménye 246 dalszöveget tartalmaz, dallamukkal együtt. A gyűjtemény jellegét elsősorban Cserna zenei érdeklődése határozta meg, bár a kötethez írt előszóban tett néhány filológiai megállapítása ma is helytálló. Javaslatot tett a magyar népdalok mérték („syllabus”) szerinti osztályozására, amire a nemzetközi tudományban csak két emberöltővel később gondoltak először. Kéziratos műve: *Eredeti Nemzeti Dalnok Gyűjteménye*, - leginkább a pór ifjúság szájából, feljegyezgetve Udvardy János által, 1832.

Az irodalom iránti vonzalmát és a magyar nyelv iránti elkötelezettségét mutatja,

hogy Pyrker János László egri érsek Tunisiás című eposzát németről magyarra fordította. Budán adták ki 1839-ben.

Élete utolsó éveiben visszavonultan élt, az irodalmi munkálkodással is felhagyott, kedélye komorrá vált. 1890. október 25-én hunyt el Hevesen. Halálhírét a Vasárnapi Újság közölte. Fia, dr. Udvardy László egri lyceumi jogtanár végakarátának megfelelően eljuttatta apja adományát a Magyar Írók Segélyegylete és a Magyar Hírlapírók Nyugdíjintézete javára.

Fontosabb munkái: Gazdasági földmérő, avagy együgyű és világos útmutatás arra, miképpen lehessen kiki a maga földjeinek inzsellérje, mind azon drága szerzőszámok nélkül, melyekkel az insellérek élni szoktak. Átallyában minden magyar gazdáknak, gazdatiszteknek, kertészeknek és erdészeknek; különösen pedig azoknak számokra, kik a mathesisben járatlanok lévén, a földmérést a legeggyűbb módon óhajtják megtanulni. Székesfehérvár, 1825.

Gazdasági vízmérő, avagy együgyű és világos útmutatás arra, miképpen lehessen kiki a maga határában található vizekre nézve inzsellér... Székesfehérvár, 1827.

Gazdasági regulációk tüköre a pallérozott mezei gazdaságnak kalauzul, a gazdasági könyveknek kulcsául... Pest, 1828.

Kéziratban maradt munkája a Honi harmat. Zsebkönyv a nemzeti pallérozódásról (1827).

Forrás:

Bereczné dr. Huszár Éva: *A Heves Megyei Levéltár térképeinek kartusai, címfeliratai és diszítványai.* In: *Geodézia és Kartográfia* 2004. 9. 32. p.

Frigyik Katalin: *Typis számmerianis. A Számmer nyomdászcsalád története és a nyomtatványok bibliográfiája 1794–1920. 2. köt., Székesfehérvár, 2003. 106. p.*
<http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/kptkonyv/kii4125.htm> (a letöltés ideje: 2010. dec. 16.)

Fülöp Géza: *Kaszinók, társalkodó egyletek, olvasóegyesületek.* In: *Fülöp Géza: A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban. Akadémiai, Bp., 1978. 87–126. p.*

Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon I. köt. Akadémiai, Bp., 1967. 312. p.*

Kodály Zoltán: *A magyar zenei folklóre 110 év előtt.* In: *Visszatekintés, II., Bp., 1964. 155–183. p.*

Kőszeghi Sándor: *Nemes családok Pestvármegyében. Bp., 1899. 67. p.*

Magyar lexikon. XV. köt. Bp., 1884. 451. p.

Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon 5. köt. Akadémiai, Bp., 1982. 398–399. p.*

Sándor József: *Gondolatok Udvardy Cherna János: Gazdasági földmérő című könyve kapcsán, Budapest, 2004. Mérnök Újság*

Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái XIV. köt. Bp., 1914. 609–610. p.*

Vasárnapi Újság 37. évf. 44. sz. 1890. november 2. 8. p.